

Grażyna Miłkowska*, Sławomir Sobański**

SIEĆ, CZYLI KOMPLEKSOWE INSTYTUCJONALNE WSPARCIE OSÓB OPUSZCZAJĄCYCH ZAKŁADY KARNE

Zakończenie izolacji w placówce penitencjarnej oraz powrót do społeczeństwa są niewątpliwie wyzwaniem zarówno dla osoby opuszczającej zakład karny, jak i otoczenia. Z chwilą opuszczenia murów więziennych jednostka staje przed bardzo trudnym wyzwaniem, jakim jest życie na wolności. Jak dowodzą badania Aleksandry Szymanowskiej (2003), wielu osobom nie udaje się powrócić do społeczeństwa mimo deklaracji, że po opuszczeniu zakładu karnego będą żyły zgodnie ze społecznymi normami. Readaptacja społeczna jest tym trudniejsza, im dłużej skazany przebywał w izolacji więziennej.

Niniejszy artykuł poświęcony jest sytuacji osób opuszczających zakłady karne. Autorzy dowodzą konieczności wsparcia byłych skazanych w ich powrocie do społeczeństwa oraz wskazują na rolę środowiska lokalnego w tym działaniu. Punktem wyjścia dla podjętych rozważań jest podkreślana od kilku lat potrzeba stworzenia sieci instytucjonalnego wsparcia osób opuszczających zakłady karne (m.in. Baładynowicz 2006; Miłkowska 2010 i in.).

Urszula Sobczyszyn przyjmuje, że readaptacja społeczna to „ponowne przystosowanie jednostki odizolowanej od społeczeństwa do samodzielnego i aktywnego życia według zasad społeczno-moralnych, które panują w środowisku wolnościowym” (2009, s. 126). Jak pisze Anna Kieszkowska:

readaptacja społeczna skazanych ma na celu przygotowanie skazanych do odpowiedzialnego życia w społeczeństwie, nauczenie spędzania wolnego czasu, przeciwdziałanie powstawaniu patologii społecznych, a także kształcenie u skazanych umiejętności pozwalających na pełnienie akceptowanych ról społecznych oraz przeciwdziałanie poczuciu wykluczenia ze społeczeństwa i potępienia przez nie (2009, s. 99).

Aby readaptacja społeczna powiodła się, skazany musi wykonać poczwórny wysiłek: rozstać się ze swoją kryminalną przeszłością, popracować nad terażniejszością, zaplanować przyszłość oraz według tych planów zacząć nowe życie (Pindel 2009, s. 126).

---

* **Grażyna Miłkowska**, dr hab. prof. UZ – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii, Katedra Pedagogiki Specjalnej, Zakład Profilaktyki Społecznej; e-mail: G.Milkowska@wpps.uz.zgora.pl.

** **Sławomir Sobański**, mgr – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii – studia doktoranckie; e-mail: slawek.sobanski@wp.pl.

Readaptacja społeczna skazanych rozpoczyna się jeszcze w zakładzie penitencjarnym, zaraz po ich osadzeniu. Lokuje się ona w szeroko rozumianej resocjalizacji, czyli procesie wtórnego uspołecznienia jednostek antyspołecznych, polegającym na wyrabianiu takich przyzwyczajzeń, nawyków i postaw, które pozwolą na prawidłowe współżycie społeczne, oparte na respektowaniu obowiązujących norm prawnych i społecznych. Działania przygotowujące do przyszłego życia na wolności obejmują takie elementy, jak: edukacja ogólnokształcąca i zawodowa, praktyczna nauka zawodu, przygotowanie do konstruktywnego spędzania czasu wolnego poprzez zajęcia kulturalno-oświatowe, rozwijanie zainteresowań oraz wychowanie fizyczne¹.

Zgodnie z art. 164 Kodeksu karnego wykonawczego, pół roku przed opuszczeniem zakładu penitencjarnego skazany jest przygotowywany do opuszczenia placówki². W ramach przygotowań administracja zakładu karnego ułatwia skazanemu nawiązanie kontaktu z kuratorem sądowym, organizacjami, stowarzyszeniami, fundacjami i innymi instytucjami, mającymi na celu pomoc w społecznej readaptacji osób opuszczających zakłady karne. Warto jednak dodać, że działania te nie mają charakteru obligatoryjnego, stosuje się je tylko wówczas, gdy jest to „niezbędne” lub „w miarę potrzeby”, pomoc zaś ma mieć charakter doraźny (art. 166 § 1 k.k.w.)³.

Czynniki utrudniające readaptację społeczną skazanych po opuszczeniu placówki penitencjarnej

Powrót skazanego do społeczeństwa jest warunkowany wieloma czynnikami zewnętrznymi (tkwiącymi poza murami zakładu karnego), wewnętrznymi (tkwiącymi w jednostce) oraz penitencjarnymi (tkwiącymi w zakładzie karnym). W grupie czynników zewnętrznych zasadniczą rolę odgrywają bezdomność oraz bezrobocie⁴. Opuszczenie zakładu karnego wiąże się nierzadko z zasadniczą zmianą sytuacji życiowej. Bywa, że

---

¹ Szczegółowe zasady określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych, Dz.U. z dnia 9 marca 2004 r. §2.

² Szczegółowe zadania określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych, Dz.U. Nr 112, poz. 1064.

³ Posłużenie się przez ustawodawcę określeniem *pomoc niezbędna i doraźna* ma na celu ograniczenie zapewnienia jej jedynie na poziomie minimalnym i tylko w wypadkach, gdy skazany nie dysponuje żadnymi środkami utrzymania i nie ma możliwości zarabiania ze względu na brak pracy lub zły stan zdrowia (por. Szymanowski, Świda 1998, s. 384-385).

⁴ Badania H. Machela na temat przyczyn powrotu do przestępstwa wskazują na uwarunkowania społeczne, tj.: trudności w znalezieniu pracy zarobkowej lub niemożności jej podjęcia, niedostateczne warunki materialne utrudniające egzystencję, konflikt z rodziną, brak mieszkania lub jakiegokolwiek zakwaterowania, niechęć ze strony otoczenia społecznego, pozostawanie poza jakąkolwiek kontrolą społeczną (por. Machel 2003, s. 298).

podczas pobytu w zakładzie karnym dochodzi do rozwodu, eksmisji, pozbawienia praw rodzicielskich, co sprawia, że były skazany pozbawiony jest podstawowych środków do życia, nie ma dachu nad głową i pracy; zmuszony jest poszukiwać noclegu w schronisku dla bezdomnych. Równie istotnym czynnikiem utrudniającym readaptację skazanym jest bezrobocie. Osoby opuszczające zakłady karne mają trudności w znalezieniu pracy, ponieważ ich kryminalna przeszłość wywołuje niechęć i nieufność pracodawców. Ponadto skazani to najczęściej osoby nieprzyzwyczajone do systematycznej i rzetelnej pracy, co również zniechęca potencjalnych pracodawców. Brak pracy, bezdomność prowadzą do braku poczucia bezpieczeństwa, utraty szacunku, poczucia osamotnienia, niższości, wyobcowania, a w konsekwencji do separacji od społeczeństwa i wykluczenia.

Powyższe czynniki najczęściej współwystępują z brakiem więzi i wsparcia ze strony osób bliskich, zwłaszcza prawidłowo funkcjonującej rodziny. Silne więzi rodzinne mogą stanowić podstawowy czynnik motywujący do zmiany i pracy byłego skazanego nad sobą; ich brak prowadzi do zniechęcenia i rezygnacji ze starań.

Adaptację do życia na wolności utrudniają także czynniki wewnętrzne, w tym głównie cechy typowe dla socjopatii, takie jak: niezdolność do odczuwania uczuć wyższych (wstydu, winy, miłości, empatii) oraz brak umiejętności do wykształcenia stosownych umiejętności społecznych, niezbędnych do nawiązania i utrzymywania trwałych i bliskich związków interpersonalnych (Sobczyszyn 2009, s. 130). Istotnymi czynnikami wewnętrznymi utrudniającymi proces readaptacji są uzależnienia oraz upośledzenie umysłowe. Uzależnienia nie tylko upośledzają realizację ról społecznych, ale nierzadko prowadzą do przestępstwa. Osoby upośledzone umysłowo mają mniejszą zdolność przystosowawczą w zakresie porozumiewania się, uspołeczniania i samodzielności (Sobczyszyn 2009, s. 131). Inne czynniki utrudniające adaptację społeczną to brak umiejętności radzenia sobie ze stresem oraz syndrom wyuczony bezradności, brak wiedzy i umiejętności poruszania się na współczesnym rynku pracy, a także braki w wykształceniu, brak zawodu oraz nawyku pracy, zły stan psychiczny czy fizyczny (Mańka, Ornacka 2010, s. 84).

Ostatnią grupę czynników utrudniających readaptację społeczną skazanych stanowią czynniki penitencjarne, tkwiące w środowisku zakładu karnego. Wymienić tu należy: zanik celów i aspiracji życiowych, a także syndrom wyuczony bezradności, związane z izolacyjnym charakterem zakładu karnego. Wpływ tych czynników nasila się proporcjonalnie do długości wyroku (Machel 2007, s. 158).

Przedstawione czynniki stanowią istotne bariery w budowaniu nowego życia i nierzadko przyczyniają się do ponownego wejścia na drogę przestępczą. Okazuje się bowiem, że w wielu wypadkach powrót do życia na wolności jest trudniejszy niż pobyt w więzieniu.

Ośrodki wsparcia i pomocy postpenitencjarnej

O pomyślności procesu readaptacji decyduje zakres pomocy, jaka udzielana jest byłemu skazanemu jeszcze w murach zakładu karnego i bezpośrednio po jego opuszczeniu. Z uwagi na to, że „właściwe przygotowanie skazanych do zwolnienia z zakładów karnych może wywołać istotny wpływ na efekty wykonania kary”⁵, w Kodeksie karnym wykonawczym uregulowano wiele kwestii dotyczących udzielenia im pomocy w społecznej readaptacji w okresie poprzedzającym opuszczenie zakładu oraz po wyjściu na wolność⁶. Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów powołano również Radę Główną oraz Terenowe Rady do spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym⁷. Dokumenty te wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy i współdziałania instytucji samorządowych i organizacji pozarządowych użytecznych dla prawidłowej reintegracji osób skazanych ze środowiskiem otwartym. W ramach polityki społecznej państwa do pomocy i wsparcia zobowiązane są wyznaczone instytucje. Są to m.in. wydział spraw lokalowych urzędu gminy, gminny ośrodek pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, centra integracji społecznej, powiatowy zespół orzekający o stopniu niepełnosprawności, powiatowy urząd pracy, dom pomocy społecznej, ośrodki, schroniska i noclegownie dla bezdomnych, fundacje, stowarzyszenia, Kościoły. Obowiązek samorządu terytorialnego wobec skazanych określa art. 7 pkt 12 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Na internetowej stronie bazy.ngo.pl wymienionych jest 320 organizacji i instytucji działających na rzecz więźniów i osób opuszczających zakłady karne. Są to: ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej, fundacje, stowarzyszenia, ośrodki terapii uzależnień, wsparciem prawnym służą biura porad obywatelskich. Większość stanowią organizacje pozarządowe, obywatelskie, niezwiązane z administracją publiczną.

Mimo niemałej liczby podmiotów zajmujących się pomocą i wsparciem osób opuszczających zakłady karne dostęp do nich mają byli skazani, którzy chcą i potrafią z nich skorzystać, a ponadto mają do nich dostęp. Niestety, ośrodki pomocy i wsparcia są głównie zlokalizowane w większych miastach, mieszkańcy mniejszych miejscowości nie mają do nich bezpośredniego dostępu. Przykładem są ośrodki interwencji kryzysowej, specjalnie powołane do niesienia pomocy osobom w trudnej sytuacji⁸, których mamy

⁵ Uzasadnienie rządowego projektu Kodeksu karnego wykonawczego (1997), s. 560.

⁶ Por. Kodeks karny wykonawczy, art. 164.

⁷ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 sierpnia 1998 r. (Dz.U. Nr 113, poz. 723).

⁸ Ośrodki interwencji kryzysowej podejmują działania interdyscyplinarne na rzecz osób i rodzin będących w stanie kryzysu. Celem interwencji kryzysowej jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U.2016.0.930.

w kraju zaledwie 105⁹. Innym przykładem są centra integracji społecznej, powstałe na mocy ustawy o zatrudnieniu socjalnym¹⁰, w liczbie 127¹¹. Biorąc pod uwagę to, że każdego roku zakłady karne opuszcza około 30 tysięcy osób – liczba wspomnianych instytucji jest niewystarczająca. Ośrodki powołane celowo do niesienia pomocy osobom opuszczającym zakłady karne funkcjonują jedynie w kilku miastach (oddziały Stowarzyszenia Penitencjarnego „Patronat” w Warszawie, Białymstoku, Gdańsku, Zielonej Górze, Piasecznie, Olsztynie), tylko dwa z nich (w Warszawie i Białymstoku) prowadzą ośrodki całodobowe („Dom Patronatu”).

Potrzeba budowania sieci wsparcia byłych skazanych w społeczności lokalnej

Przedstawione dotychczas rozważania dowodzą, że droga osoby opuszczającej zakład karny do pełnej wolności jest niezwykle trudna. Nawet skazani objęci programem przygotowawczym podczas pobytu w zakładzie karnym napotykają po wyjściu na wolność wiele trudności. Dotyczą one wielu kwestii, począwszy od miejsca zamieszkania, poprzez poszukiwanie pracy, pomocy psychologicznej, poradnictwa zawodowego, aż po pomoc i wsparcie innych w radzeniu sobie z podstawowymi kwestiami, jak choćby załatwiania spraw w urzędach, pisania podań, sporządzenia CV. W dużo lepszej sytuacji są osoby powracające do środowiska rodzinnego, oczekiwane przez najbliższych. Osadzeni, którzy mogą liczyć na wsparcie ze strony najbliższych, mają zdecydowanie duże szanse na readaptację społeczną, pod warunkiem że rodzina spełnia prawidłowo swoje funkcje. Jednak i to wsparcie może się okazać niewystarczające w radzeniu sobie z codziennymi problemami. Nie każdy był skazany zwraca się też o pomoc do kuratorów sądowych¹². Wszystko to wymusza na społeczeństwie podjęcie działań ułatwiających osobom wychodzącym na wolność odnalezienie swojego miejsca wśród najbliższych i w społeczności lokalnej.

Istnieje więc potrzeba budowania społecznej sieci współpracy ukierunkowanej na pomoc i wsparcie osób powracających z zakładów karnych. Wykorzystać do tego

⁹ Dane z roku 2015 na podstawie informacji zamieszczonych na stronie interwencja.kryzysowa.pl.

¹⁰ Centra integracji społecznej adresowane są do byłych więźniów, długotrwale bezrobotnych bezdomnych, uzależnionych od alkoholu i środków odurzających, niepełnosprawnych, którzy mogą kształcić swoje umiejętności związane z pełnieniem ról społecznych, przyuczać się do zawodu, przekwalifikowywać się lub podnosić swoje kwalifikacje zawodowe, uczyć się jak planować życie i zaspokajać potrzeby własnym staraniem, a także racjonalnie gospodarować posiadanymi środkami pieniężnymi (art. 3). Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. Nr 122, poz. 1143.

¹¹ Na koniec 2013 r. w Polsce aktywnie działało 127 centrów integracji społecznej, głównie w miastach (niemal 3/4, w tym w miastach na prawach powiatu – ponad 1/3 CIS-ów). Dane <http://stat.gov.pl/>.

¹² Według dotychczasowych przepisów wsparcie i pomoc osobie opuszczającej zakład karny należy do kuratorów sądowych, pod warunkiem że sam skazany wyrazi gotowość podjęcia z nim współpracy.

można metodę organizowania społeczności lokalnej (OSL), czyli procesu zespołowego opartego na współpracy wielu podmiotów i instytucji stanowiących zasoby środowiska lokalnego. Budowanie sieci współpracy wymaga zaangażowania wielu osób, wskazania lidera (czy liderów), który podejmie się roli animatora, a także organizatora sieci. Organizator sieci odgrywa główną rolę zarówno na etapie tworzenia sieci, jak i jej dalszego rozwoju. Dobrze by było, gdyby funkcjonował w ramach określonej instytucji samorządu lokalnego czy organizacji pozarządowej, która stanowić może centrum instytucjonalnych porozumień na terenie wybranego miasta (urząd miasta, dom kultury, Caritas, instytucje oświatowe itp.), co jest niezwykle ważne przy składaniu wniosków projektowych, zdobywaniu środków finansowych i podpisywaniu umów.

Organizator musi znakomicie znać środowisko lokalne, cieszyć się uznaniem tego środowiska; musi umieć nawiązywać relacje społeczne między członkami społeczności, umieć zachęcać do współdziałania i pomocy. Organizator sieci tworzy kanały komunikacyjne, zaprasza i mobilizuje do budowania wzajemnych kontaktów, dba o wzajemne wspieranie się partnerów, a także „zaraża ideą” środowisko lokalne, przekonuje, że podejmowany wysiłek jest społecznie użyteczny i potrzebny. W odniesieniu do osób opuszczających zakłady karne jest to zadanie o tyle trudne, że byli skazani nie cieszą się społeczną sympatią, w świadomości społecznej byli skazani to często nadal „kryminaliści”, których należy się bać.

Organizatorzy sieci społecznych nie mogą pochodzić z naznaczenia administracyjnego czy nadania politycznego. Najczęściej są to autentyczni liderzy, lokalni politycy czy działacze społeczni, znani ze swojej aktywności na rzecz innych. Organizatorem wspomnianej przez nas sieci może być zarówno kurator sądowy, prezes fundacji czy stowarzyszenia, pracownik pomocy społecznej, policjant, ksiądz, nauczyciel, jak i lokalny przedsiębiorca. Ważne jest, by była to osoba przekonana o konieczności wspierania i pomocy osobom opuszczającym zakłady karne, umiejąca pozyskać do swojej idei liderów środowiska lokalnego i angażować do współpracy inne podmioty. Może być też tak, że w środowisku lokalnym utworzona zostanie organizacja pożytku publicznego, celowo powołana do wspierania osobom opuszczającym zakłady karne czy – szerzej – osoby wymagające społecznego wsparcia w kryzysie. Po zarejestrowaniu instytucji jej ustawowy przedstawiciel powinien jak najszybciej porozumieć się z władzami miasta (wniosek do rady miasta) w celu pozyskania środków na działalność statutową z funduszu zadań zleconych do realizacji organizacjom pozarządowym¹³ i ewentualnego wyznaczenia siedziby na terenie miasta. Może to być opuszczony gmach fabryczny, którego remont będzie możliwy w trakcie działalności właściwej. Ważna jest tu dobra wola władz miasta. Jeszcze jedną ważną alternatywą jest fundusz obywatelski, którego konkurs jest

¹³ Zgodnie z ustawą z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dział I, Zasady finansów publicznych, art. 127 pkt 1e.

ogłaszany raz do roku. To przedsięwzięcie polega na zebraniu odpowiedniego poparcia społeczności lokalnej, poprzez podpis pod danym projektem pożytku publicznego. Jednocześnie pozwoli to na poinformowanie szerszej społeczności o powstaniu takiej inicjatywy. Ważną rolę odgrywa w tym zadaniu współpraca samorządu miasta z organizacją pożytku publicznego w sferze zadań publicznych oraz współpracy organów administracji publicznej z organizacjami pozarządowymi¹⁴, ponieważ jej brak może zniweczyć dalsze działania.

Człon sieci wsparcia stanowią osoby skupione wokół organizatora i liderów, z którymi blisko współpracują. Z całą pewnością muszą być wśród nich pracownicy zakładu karnego (kierownik ds. wychowawczych, wychowawcy), kurator sądowy, ponieważ są oni pierwszymi osobami informującymi o skazanym, diagnozują też sytuację rodzinną skazanego. Oni też mogą doprowadzić do spotkania z grupą wsparcia podczas półrocznego okresu przygotowania do opuszczenia zakładu karnego. Na podstawie uzyskanych informacji członkowie sieci określają zakres pomocy niezbędnej każdemu skazanemu, który powraca do środowiska lokalnego. W zależności od potrzeb członkowie sieci organizują pomoc skazanemu w zakresie:

- powrotu do środowiska rodzinnego, przyjęcia go przez członków rodziny,
- zapewnienia zakwaterowania w sytuacji niemożności powrotu do rodziny (z uwagi na dysfunkcję rodziny czy też niechęć przyjęcia skazanego, rozwód itp.),
- zatrudnienia,
- podnoszenia kwalifikacji zawodowych,
- opieki medycznej,
- pomocy psychologicznej,
- terapii uzależnień,
- wdrażania byłego skazanego do konstruktywnego spędzania czasu wolnego,
- rozwijania zainteresowań,
- pomocy w rozwiązywaniu problemów byłego skazanego.

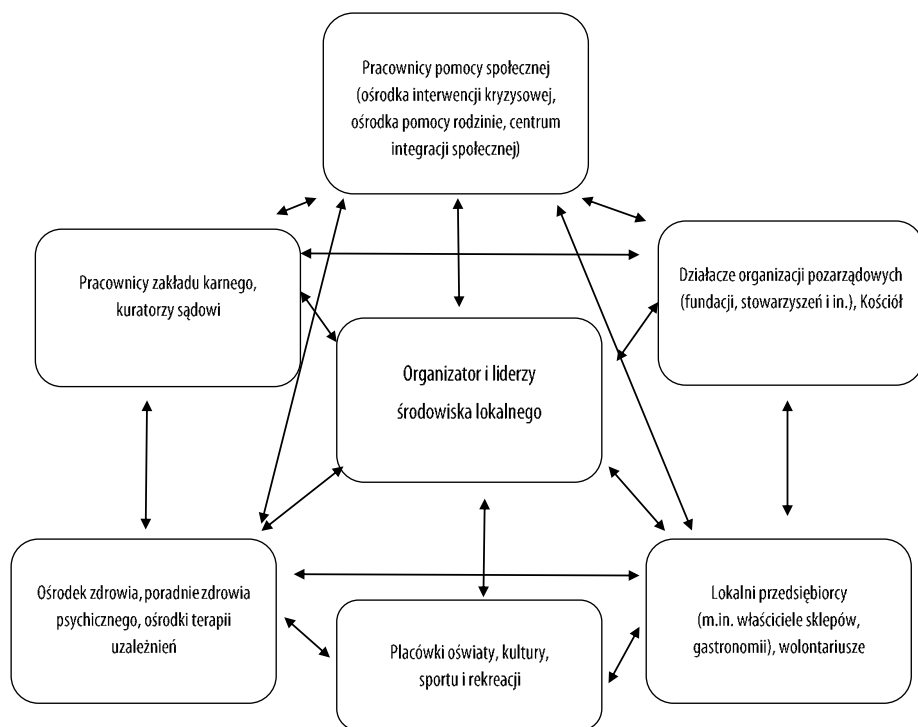
Działania podejmowane wobec osób opuszczających zakłady karne realizowane są na podstawie umów i porozumień, a ich realizacja powinna nastąpić przy znaczącym udziale organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz kuratorów sądowych¹⁵. Dobrym doświadczeniem jest zawarcie porozumienia z sądem i pracującymi w nim jednostkami (prokurator, kuratorzy sądowi). Bardzo usprawniłoby to

¹⁴ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, art. 1 i 2.

¹⁵ Zgodnie z art. 41 kkw, z dnia 6 czerwca 1997 r., w którym czytamy: „w celu ułatwienia społecznej readaptacji, a w szczególności przeciwdziałania powrotowi do przestępstwa, powinno udzielać się skazanym oraz ich rodzinom niezbędnej pomocy, zwłaszcza materialnej, medycznej, w znalezieniu pracy i zakwaterowaniu, a także porad prawnych. § 2. Pomocy, o której mowa w § 1, udzielają właściwe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz kuratorzy sądowi; pomocy tej mogą również udzielać podmioty, o których mowa w art. 38 § 1” (Dz.U. Nr 90, poz. 557).

i wsparło działalność kuratorów, których rolą byłaby głównie pomoc z zakresu praw i obowiązków¹⁶. Nieocenioną funkcję spełniałoby poradnictwo specjalistyczne, polegające na pomocy byłym osadzonym w ubieganiu się o zasiłki, renty itp., ale także w konstruowaniu odpowiednich pism urzędowych, podejmowaniu kursów zawodowych, podjęciu decyzji o leczeniu odwykowym itp.

Schemat 1. Sieć pomocy osobom opuszczającym zakłady karne

Źródło: opracowanie własne.

Głównym partnerem w sieci wsparcia, szczególnie w pierwszych tygodniach i miesiącach po opuszczeniu zakładu karnego, są ośrodki pomocy społecznej. Pomoc społeczna, zgodnie z art. 2 pkt 1, jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości¹⁷. Zgodnie z zapisami art. 17 ustawy o pomocy społecznej, do zadań własnych

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru. Ustawa z dnia 1.01.2002 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 1071) § 3.1.

¹⁷ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej art. 2 pkt 1.

gminy o charakterze obowiązkowym należy m.in. zaspokojenie podstawowych potrzeb egzystencjalnych (udzielanie schronienia, zapewnienie posiłku oraz niezbędnego ubrania osobom tego pozbawionym)¹⁸.

Jak ilustruje powyższy schemat, środowisko lokalne w zależności od jego wielkości i rozwoju ma liczne zasoby, które – poza wymienionym – mogą być wykorzystane we wspieraniu i pomocy osobom opuszczającym zakłady karne. Są nimi m.in.: szkoła, ośrodki kultury i sportu, instytucje kultury religijnej na co wyraźnie wskazuje art. 38 § 2 KKW z dnia 6 czerwca 1997 r. dotyczącego współdziałania instytucji i osób¹⁹. Nauczyciele i uczniowie lokalnych szkół to niewątpliwym zasób o znaczącej wartości dla skuteczności opisywanej propozycji rozwiązań, przede wszystkim w zakresie uwrażliwienia społeczności lokalnej na brak pomocy postpenitencjarnej, kształtowania postaw zrozumienia i otwartości w środowisku lokalnym. Szkoła może być miejscem warsztatów, wykładów zarówno dla uczniów, jak i dla rodziców. Nie jest odkryciem, że szkoła ma znaczący wpływ na wychowanie młodego pokolenia. Wiedza i umiejętności przenikające do wszystkich podmiotów edukacji szkolnej (nauczycieli i rodziców, rodziców i dzieci, dzieci i nauczycieli) stanowiąc będą przykład kompleksowego wychowania do społecznej odpowiedzialności, zarówno na gruncie szkolnym, jak i rodzinnym młodego pokolenia, co jest nieocenionym walorem tej koncepcji. Szkoła może być także miejscem edukacji dla byłych skazanych, np. w zakresie nauki pisania i czytania ze zrozumieniem, autoprezentacji, obsługi komputera, rozwijania umiejętności komunikowania się.

W readaptacji społecznej skazanych istotną rolę mogą odegrać placówki kultury, szczególnie w zakresie rozwijania umiejętności właściwego (tzn. zgodnego ze społecznymi normami) i konstruktywnego spędzania czasu wolnego. Współpraca na tej płaszczyźnie umożliwiłaby bezpośrednie włączanie osób z przeszłością kryminalną do aktywnego uczestnictwa w życiu środowiska lokalnego. W ofercie ośrodków kultury są zajęcia teatralne, plastyka, śpiew, taniec, zajęcia sportowe, co pozwala jednocześnie na rozwijanie pasji i zainteresowań ich uczestników. Wszystkie te rodzaje aktywności sprzyjają readaptacji społecznej; w literaturze przedmiotu podkreśla się ich zasadność w resocjalizacji (Konopczyński 2007; 2008).

Dotychczasowe doświadczenia wskazują na ogromną potrzebę doskonalenia zawodowego osób pozbawianych wolności, dlatego wskazane byłoby zawieranie porozumień z urzędami pracy oraz instytucjami kształcenia zawodowego działającymi na danym terenie. Za pośrednictwem urzędu pracy podopieczni mogą być delegowani

¹⁸ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej art. 17.

¹⁹ W artykule 38 pkt 2 KKW z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 90, poz. 557) (dotyczącego współdziałania instytucji i osób), czytamy, że instytucje oświatowe, kulturalne, sportowe i religijne „mogą [...] w porozumieniu uczestniczyć w działalności resocjalizacyjnej”.

do innych instytucji porządku publicznego, jak np. placówek pomocy społecznej dla osób starszych. Tam mogliby pracować na stanowiskach pomocniczych (placowego, murarza, pomocy kuchennej itp.); mogliby też pracować jako wolontariusze. Nawet, jeśli byli osadzeni nie otrzymywaliby wynagrodzenia za wykonaną pracę, to aktywność na rzecz potrzebujących jest ważnym elementem zmian postaw.

Kolejnym zasobem wsparcia i pomocy osób opuszczających zakłady karne są lokalni przedsiębiorcy. Współcześnie działalność charytatywna stała się bardzo popularna. Angażują się w nią duże koncerny i mniejsze firmy, które nierzadko wykorzystują ją do promocji swojej marki; wiele firm udziela też pomocy w postaci darowizn²⁰. W zbiórkach żywności cenną – i znaną już od wielu lat – inicjatywą jest angażowanie młodzieży, co obserwujemy corocznie w całym kraju we wszystkich większych marketach w okresach przedświątecznych. Udział młodzieży we wspieraniu byłych skazanych jest znakomitym przykładem uspołeczniania młodego pokolenia.

Innymi akcjami wspierającymi instytucje porządku publicznego są: 1% podatku, promocja produktów lokalnych i umieszczenie na nich etykiet akcyjnych, miejskie wydarzenia okolicznościowe. Obecnie najpopularniejszą formą wsparcia instytucjonalnego jest przekazywanie 1% podatku na rzecz osób czy instytucji, najmniej spopularyzowana jest promocja produktu lokalnego połączona z działalnością charytatywną. W sklepach można obserwować produkty znanych marek produktów spożywczych czy przemysłowych z dopiskiem: „kupując nasz produkt, wspierasz akcje...”, zdecydowanie rzadko jednak można obserwować takie przedsięwzięcia podejmowane przez małe wytwórnie soków, miodu czy wina. Jesteśmy przekonani, że producenci wchodzący na rynek dużo by zyskali, angażując się w tego rodzaju akcje.

Funkcje sieci wobec osób opuszczających zakłady karne

Właściwie zorganizowana i realizowana pomoc i wsparcie osobom opuszczającym zakłady karne spełniają wiele funkcji, zarówno wobec samych skazanych, jak i całego społeczeństwa. W tabeli 1 przedstawiono funkcje sieci wobec skazanych wraz z odpowiadającym im działaniom oraz ich realizatorom.

Warto dodać również funkcje, jakie wspomniane działania spełniałyby w odniesieniu do społeczności lokalnej. Najważniejsze z nich to:

- wzrost bezpieczeństwa publicznego,
- zmniejszenie zjawiska powrotności do przestępstwa wśród byłych skazanych,
- integracja społeczna, rozwijanie obywatelskości,

²⁰ Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. prawo o stowarzyszeniach art. 42 pkt 2 (nowelizacja 2013).

Tabela 1. Funkcje sieci wobec byłych skazanych

Funkcja	Zadania	Działania	Realizatorzy (w zależności od potrzeb)
Wspierająca rodzinę i skazanego	wsparcie byłego skazanego i pozostałych członków rodziny w rozwiązywaniu problemów życiowych osoby zwolnionej, a także w radzeniu sobie z nierzadko doświadczanym przez całą rodzinę ostracyzmem społecznym	terapia rodzinna, doradztwo psychopedagogiczne i zawodowe, pomoc w zaspokojeniu potrzeb materialnych i rzeczowych rodziny	psychoterapeuta, pracownik socjalny, kurator sądowy, doradca zawodowy, lokalni liderzy
Zabezpieczająca (opiekuńcza)	pomoc w zaspokojeniu potrzeb osób, które po opuszczeniu zakładu karnego nie mogą liczyć na pomoc i wsparcie rodziny	zabezpieczenie miejsca zamieszkania, doradztwo prawne, psychopedagogiczne i zawodowe, pomoc w zaspokojeniu potrzeb materialnych i rzeczowych	kurator sądowy, pracownicy pomocy społecznej, doradca zawodowy, lokalni liderzy, wolontariusze
Motywująca (podtrzymująca)	wspieranie byłego skazanego w postanowieniach, przeciwdziałanie bezradności, podnoszenie samooceny i wiary we własne możliwości, integrowanie ze środowiskiem lokalnym, kształcenie umiejętności życiowych	warsztaty umiejętności społecznych, trening interpersonalny, włączanie do grupy wsparcia czy terapeutycznej, aktywizowanie do działań na rzecz innych (np. praca społeczna w domu pomocy społecznej, schronisku dla zwierząt, szpitalu i in.)	psycholog, terapeuta, pracownicy pomocy społecznej, służby zdrowia, animatorzy kultury, lokalni przedsiębiorcy, wolontariusze, Kościół
Rozwijająca	kształcenie w skazanym umiejętności pozyskiwania informacji o świecie i korzystania ze współczesnych technologii (załatwianie spraw w urzędach, bankach, korzystanie z sieci informatycznej, pisanie pism urzędowych), kształcenie zawodowe, rozwijanie pasji i zainteresowań	udział w szkoleniach	urzędy pracy, doradcy zawodowi, pomoc społeczna (m.in. centra integracji społecznej), zakłady doskonalenia zawodowego, animatorzy życia społecznego, kulturalnego
Ochronna	kształtowanie postaw zrozumienia i akceptacji wobec osób powracających z zakładów karnych, wyrabianie szacunku dla drugiego człowieka, gotowości do niesienia pomocy	spotkania z mieszkańcami, młodzieżą szkolną	policja, kuratorzy sądowi, pedagodzy szkolni, nauczyciele
Kontrolna	kontrola zachowań byłego skazanego w odniesieniu do przestrzegania zasad współżycia społecznego oraz wywiązywania się z ról społecznych	monitorowanie zachowań byłego skazanego	kurator sądowy, liderzy, animatorzy aktywności zawodowej, kulturalnej, policja

Źródło: opracowanie własne.

- aktywizowanie społeczności lokalnej na rzecz potrzebujących, nie tylko byłych skazanych.

Odrębnym, ale równie istotnym zadaniem wobec osób opuszczających instytucje penitencjarne wydaje się opracowanie systemowych działań dotyczących leczenia z uzależnień.

Zakończenie

Pomoc osobom opuszczającym zakłady karne wymaga społecznego zrozumienia i przyzwolenia. Jej skuteczność będzie w dużym stopniu warunkowana przez stosunek otoczenia do skazanego i gotowość niesienia pomocy. Z jednej strony niezbędna jest więc kontrola społeczna, której osłabienie wyraźnie – jak dowodził Emile Durkheim (1999) – przyczynia się do wzrostu patologii, z drugiej zaś rozbudowywanie więzi społecznych, czyli systemu powiązań chroniących człowieka przed wchodzeniem w patologie, szczególnie przywiązania i zaangażowania. Wydaje się zatem, że jednym z najważniejszych zadań członków sieci organizacji i stowarzyszeń, będzie podnoszenie świadomości społecznej, z jednej strony w zakresie ochrony przed przestępczością, z drugiej – w zakresie celowości działalności postpenitencjarnej. Potwierdza to Aleksandra Iwanowska, która pisze, że:

w procesie readaptacji skazanych ogromną rolę odgrywa pomoc udzielana nie tylko przez instytucje państwowe, ale i przez społeczeństwo. Wydaje się, iż w odniesieniu do zagadnienia partycypacji społeczeństwa w świadczeniu pomocy osobom zwalnianym z zakładów karnych uwagi wymagają dwie kwestie: stosunek społeczeństwa do potrzeby niesienia pomocy byłym więźniom i zakres udzielania takiej pomocy przez społeczeństwo (Iwanowska 2013, s. 49).

Jak podkreśla Wiesław Ambrozik, proces readaptacji społecznej zależy od samej jednostki, od poziomu jej wykojenia i zadomowienia w świecie przestępczym, a także od przemian spowodowanych procesem resocjalizacji oraz reakcji, warunków, działań pomocowych i wsparcia ze strony społeczeństwa (Ambrozik 2008, s. 184). Jeżeli skazani nie zostaną prawidłowo przygotowani do życia na wolności i w chwili opuszczenia zakładu karnego nie otrzymają odpowiedniej pomocy: „powrócą tam, gdzie są oczekiwani i mogą uzyskać pomoc oraz poczucie bezpieczeństwa. Wrócą do dawnego, często zdemoralizowanego środowiska, a to już tylko krok od powrotu do przestępstwa i do zakładu karnego” (Szczygieł 2001, s. 64).

Małgorzata Kuć pisze, że

udany powrót do społeczeństwa po odbyciu długoletniego wyroku pozbawienia wolności w znacznym stopniu jest zdeterminowany wsparciem społecznym, jakie zostaje udzielone skazanemu przez bliższe i dalsze środowiska społeczne. Brak duchowego i moralnego wsparcia

dla osoby powracającej na wolność często staje się przyczyną ponownego wejścia na drogę przestępczą (Kuć 2009, s. 118).

Dlatego też wsparcie osób opuszczających zakłady karne jest zadaniem całego społeczeństwa. Im bardziej pomożemy powracającym z zakładów karnych, tym spokojnie i bezpieczniej będziemy żyli, tym mniej będziemy obawiali się o własne mienie, zdrowie i życie.

Bibliografia

- Ambrozik W. (2008), *Readaptacja społeczna i reorganizacja środowisk lokalnych jako warunek skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych*, w: *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*, t. 2, rozdz. 6, B. Urban, J.M. Stanik (red.), PWN, Warszawa, s. 182-213.
- Bałandynowicz A. (2006), *Teoria i praktyka probacji a resocjalizacja skazanych z udziałem społeczeństwa*, „Prokuratura i Prawo”, nr 9, s. 5-32.
- Durkheim E. (1999), *O podziale pracy społecznej*, PWN, Warszawa.
- Fidelus A. (2012), *Determinanty readaptacji społecznej skazanych*, Wyd. Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego, Warszawa.
- Iwanowska A. (2013), *Przygotowanie skazanych do życia na wolności w trybie art. 164 k.k.w.*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa.
- Kieszkowska A. (2009), *Problemy readaptacyjne osób opuszczających placówki resocjalizacyjne*, „Probacja”, nr 2, s. 99-110.
- Konopczyński M. (2007), *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Konopczyński M. (2008), *Metody twórczej resocjalizacji*, PWN, Warszawa.
- Kuć M. (2009), *Rola społeczeństwa w resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, w: *Resocjalizacja – zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, A. Jaworska (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 111-124.
- Machel H. (2003), *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Oficyna Wydawnicza „Arche”, Gdańsk.
- Machel H. (2007), *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Mańka J., Ornacka K. (2010), *Problemy readaptacji osób opuszczających zakłady karne*, „Praca Socjalna”, nr 6.
- Miłkowska G. (2010), *Dostrzec w skazanym człowieka*, w: *O pomocy w powrocie do społeczeństwa. W 100-lecie powstania „Patronatu”*, T. Szymanowski (red.), Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat”, s. 31-40.
- Pindel E. (2009), *Ułatwienia i trudności na drodze do readaptacji społecznej po karze pozbawienia wolności*, w: *Resocjalizacja – zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, A. Jaworska (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 101-110.
- Sobczyszyn U. (2009), *Czynniki utrudniające społeczną readaptację skazanych po odbyciu kary pozbawienia wolności – ogólna charakterystyka*, w: *Zagadnienia readaptacji społecznej skazanych*, F. Kozaczuk (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 125-138.
- Szczygieł G.B. (2001), *Przygotowanie skazanych do opuszczenia zakładu karnego (na przykładzie białostockiego modelu kurateli penitencjarnej)*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 31, s. 64-73.

- Szymanowska A. (2003), *Więzienie i co dalej...*, Wydawnictwo Żak, Warszawa.
- Szymanowska A. (2009), *Czynniki utrudniające proces readaptacji społecznej w świetle wyników badań kat amnestycznych*, w: *Teoretyczne i praktyczne aspekty niedostosowania społecznego dzieci, młodzieży i dorosłych*, G. Miłkowska, A. Napadło (red.), Oficyna Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 213-234.
- Szymanowski T., Świda Z. (1998), *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa, s. 384-385.

SIEĆ, CZYLI KOMPLEKSOWE INSTYTUCJONALNE WSPARCIE OSÓB OPUSZCZAJĄCYCH ZAKŁADY KARNE

STRESZCZENIE: Readaptacja osób opuszczających zakłady karne jest jednym z najbardziej poruszających problemów społecznych, a jednocześnie jednym z najrzadziej podejmowanych, wręcz wstydlwym. Nadal w świadomości społecznej były skazany to ktoś „gorszy”, zagrażający bezpieczeństwu publicznemu, z pewnością nieuczciwy, skłonny do dalszych przestępstw. A jednocześnie wiemy, że wiele osób opuszczających zakłady karne wymaga naszej pomocy, ponieważ nie mają swojego miejsca bądź nie chcą wracać do środowiska patologicznego, w którym żyli przed popełnieniem przestępstwa. Ich powrotność do przestępstwa często wynika z niemocy i bezradności, z braku pracy, mieszkania, braku pomocy i wsparcia ze strony wielu służb i instytucji do tego powołanych. W prezentowanym artykule wskazano na możliwości budowania sieci wsparcia, mającej na celu ponowne przysposobienie jednostek wykluczonych społecznie. Projekt oparty został na rozpoznaniu, zrozumieniu i konstruktywnym wykorzystaniu zasobów lokalnych w readaptacji osób opuszczających zakłady karne. Przedstawiona propozycja rozwiązań opiera się na kooperacji powszechnie znanych instytucji i środowiska lokalnego. W proponowanym projekcie uwzględnia się również działania na rzecz zmiany postaw społecznych, kształtowania społecznej odpowiedzialności, niezbędnych do budowania rozwiązań systemowych.

SŁOWA KLUCZOWE: readaptacja społeczna, sieć, skazany, wsparcie, pomoc, doradztwo.

INSTITUTIONAL SUPPORT OF PEOPLE LEAVING PENITENTIARIES

SUMMARY: One of the most evocative and embarrassing social problem, which is tackled very rarely, is the readaptation of people who get out of prison. Still, in the social awareness an ex-convict/ a former prisoner is perceived as a person who threatens public security, someone who is worse, surely dishonest, and with a predisposition to further crimes. Nevertheless, we know that ex-convicts need our support, because they do not have their own place, or do not want to return to a pathological background in which they had lived before they committed the offense. They commit crimes again /re-offend for many reasons, such as impotence and helplessness, the lack of job opportunities and housing, but above all it is a result of the lack of proper assistance from a number of departments and institutions whose task it is. The article puts emphasis on the possibility of building a network of support, aimed at the re-adoption of the socially excluded individuals. The project is based on the recognition, understanding and constructive use of local resources in the process of the readaptation of people who get out of prisons. The proposal of solutions consists of the cooperation of well-known institutions and the local environment. The project which is presented concentrates also on actions taken in order to change social attitudes, forming social responsibility which is essential to build a systemic solutions.

KEYWORDS: social adaptation, network, convicted, support, help, advice.